



Erzsébet királyné lánya, Mária Valéria főhercegnő és Rónay Jácint II.

Festetics Mária 1883 októberében Gödöllőn írt soraiban így jellemezte Mária Valériát: „Itt most olyan a napi beosztásunk, mintha csak Söjtörön volnánk. Egy órakeret étkezik Mária Valéria főhercegnővel, aki igen tehetséges és fantáziadús. Miután sokkal okosabb környezeténél, senki sem vezeti és senki sincs segítségére, miáltal sok mindenre nehezen talál feleletet, és ez által természetesen egyoldalú marad. Kedves és barátságos is tud lenni, ha már úrrá lesz hatalmas féltékenységén. Mindig az az érzésem, hogy ez veleszületett tulajdonság, mivel abban az időben, amikor a császárné őt várta, igen sokat szenvedett a sokféle rosszindulatú megítélés miatt. [...] A főhercegnő maga is szenvedett a bátortalanságtól, ami már beteges méreteket ölt. A császárnétól szívjószágot örökölt, a császártól a kötelességteljesítést. Mind a két tulajdonság barátságos közeledésre predesztinálja, ez pedig kínszenvedés számára. Ugyanakkor azonban erős kíváncsiság is él benne embereket és dolgokat megismerni és megítélni, mert már nem elégíti ki, hogy idegen szemüvegen keresztül szemlélje a dolgokat. De igaz, ami igaz: remek anyagból van gyúrva [...]”

Amint az I. részben jeleztük, Rónay Jácint is kiterít Naplójában az udvar meglehetősen intrikus légkörére, és arra is, hogy ez konkrét személyeket – így őt is – hogyan érintett. 1875-ben következőket írta Naplójába:

„Hogy a hosszú számkivetésből hazakerült magyar papot nem kísérte pályáján mindenki rokonszenve, ezt már rég tudtam; hiszen a bécsi német lapok is szóba hozták, hogy a külügyminiszterrel² mindinkább szaporodik az udvarnál a magyarok száma, s névszerint felsorolták azon hantokat, melyek a fényes ösvényen odagördültek mások útába [...]”³

Festetics Mária Naplójából is kiderül, hogy már Louise Scherak érkezése előtt is bőven akadtak int-



Mária Valéria főhercegnő
(Koller K. tanár felvétele; Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

1 Egy udvarhölgy naplójából. Festetics Mária grófnő, udvarhölgy naplójának Budán és Gödöllőn papírra vetett részei. A naplórészeket fordította, bevezetővel, elő- és utószóval, valamint összekötő szöveggel ellátta: Tolnayné Kiss Mária. Gödöllő, 2009. 194–195.

2 Gróf Andrássy Gyula.

3 Rónay Jácint: Napló-töredék. Hetven év reményei és csalódásai. I–VIII. Pozsony, 1885–1888. VI. köt. 115.

rikusok az udvarnál. Így többek között Miss Marie Throckmorton, Mária Valéria főhercegnő angol nevelőnője, August Bellagarde gróf, Ferenc József egyik főhadsegédje, Festetics Mária rokona, Karl Grünne gróf, főhadsegéd, majd főistállómeister vagy Wolfgang Kinsky gróf, udvari főkonyhamester. Mária Valéria 1895. október 1-jén az udvari légkörről hasonlóan írt:

„A Mama Gödöllőre tartva megszakította útját, s meglátogatott bennünket. Mi lehet az oka, hogy a Mamával való együttlét sokkal jobb, kellemesebb és természetesebb, ha ő van nálunk, mint amikor én vagyok a szülői házban? Az »udvar« lidércnyomása lehet az oka [...]»⁴

Rónay Jácint és Festetics Mária *Naplóját* olvasva azt látjuk, hogy Rónay viszonya a „kis fenséghez”, ahogyan ő Valériát szeretetteljesen nevezte, egészen más, sokkal megértőbb, tapintatosabb, elfogadóbb – sőt, esetenként cinkos –, mint Festeticsé. Akkor is, ha átlát Valéria gyerekes huncutságain, trükkjein. Rónaynak már rögtön az első napokban meg kellett tapasztalnia, hogy Valéria, ha teheti, próbál a „tanulás terhétől” szabadulni. De a püspök ebben is megértő partnernek bizonyult:

„A gyengélkedő tanítvány a párnán is vitor és élénk volt.” „A derült kedélyű kis beteget napjában többször meglátogattam...”⁵ „11-kén [1875. februárja; P. M.] a főhercegasszony jobban érezte magát; 12-kén odahagyta betegágyát, de még nem tanult, annál élénkebb kedvvel töltötte idejét szebbnél szebb játékszerei közt.”⁶ „Német gouvernante-jához fordulva a jó kedvű beteg tréfásan azt jegyzé meg: »Es ist doch praktisch ein wenig krank zu sein!« [De hisz ez igen praktikus, ha az ember csak egy kicsit beteg; P.M.]” Mire Rónay: „Már ez így van alant és fent, mindenütt: a gyermekek szeretnek, ha rövid időre is, a komoly munkától szabadulni.”⁷

Rónay érzékelhetően sokkal lágyabb tónusokat üt meg, mint Festetics Mária, nem bírál és kritizál olyan nyíltan, mint az udvarhölgy.

Mária Valéria örökölte édesanyja érzékenységét; ami írói tehetségét illeti, arról még Rónay Jácint is elismeréssel szólt:

„A Fenség tünődés nélkül írja kis műveit, alig van reá eset, hogy fogalmazása fölött gondolkodnék, gyorsan, szakadatlanul éri egyik irott szó a másikat, s felfogása, az eszmék elintézése, s az erkölcsi elégtétel még is oly élethű, oly következetes.... Mivé lehetne e gyermek, ha a végzet nem fejedelmi palotát, hanem íróasztalt tűzött ki volna szép tehetségeinek jövőül!”⁸

Amint már utaltunk rá, Rónay szerettette meg Valériával az írást és nagy szerepe lehetett abban is, hogy a magyar királykisasszony 1878-ban elhatározta: naplót vezet. Valéria *Naplója* egészen különleges. Már a kezdet miatt is:

„Kedden jutott eszembe, hogy naplót vezessek. És hogy ma volna jó elkezdni. Most meg innom kell. Abbahagyom egy pillanatra. Mottinak a vajás kenyeret kell hoznia, úgyhogy újfent abbahagyom. 2 napig betegen nyomtam az ágyat, tegnapelőtt szép játékokat kaptam az én jószágos Mamámtól. Nemsokára 8 éves leszek, és Mária Valériának hívnak, most a Mária névre hallgatok [...]»⁹

4 Mária Valéria főhercegnő, Erzsébet királyné kedvenc lányának naplója, 1878–1899. Válogatta és sajtó alá rendezte: *Schad, Martha–Schad, Horst*. Budapest, 2001. 291.

5 *Napló-töredék*, i. m. VI. köt. 97.

6 Uo. 97–98.

7 *Napló-töredék*, i. m. VII. köt. 94. 1880. február 26., Bécs.

8 Uo. 76. 1882.

9 Mária Valéria főhercegnő, Erzsébet királyné kedvenc lányának naplója, i. m. 16.

Valéria *Naplója* ugyanakkor igazolja azt, amit Gizella is állított hűgáról 1873-ban: Valéria nagyon szórakoztató. Ez maradéktalanul igaz – amit naplóbejegyzései is sugallnak. De nemcsak szórakoztató, ahogyan ír, hanem sorait áthatja bontakozó tehetsége is – amint ezt tanára is észrevételezte több alkalommal. És persze édesanyjától örökölt briliáns humora érződik *Naplóján* is. Figyelemre méltó *Naplója* első bejegyzésének folytatása is:

„... még azt is le kell írnom, hogy van egy Feri nevű kistestvérem meg egy másik, Rudolf nevű, meg egy Gizella nevű lánytestvérem, szóval összesen 4-en vagyunk natyon szerettyük egymást Mária Gizella Feri meg Rudolf így vagyunk mi négyen.”¹⁰ Feri nevű testvére nem volt Valériának, kilétét Rónay Jácint segít megfejteni. Erzsébet királyné 1876 márciusában elutazott Angliába, a püspöknek levélben kellett tájékoztatnia őt mindenről. Március 2-án jegyezte *Naplójába*:

„A legnehezebb, de szerencsére a legrövidebb nap. Felsőged távozása után, a Főherczegasszonnyal maradtam: hogy elfoglaljuk, szórakoztassuk, hogy feledtessük véle a búcsú nehéz pillanatait. Szemében bánat ült, de leküzdötte, s nyugodtabban szemlélgette, simogatta a kis Ferit’ [...]” A lap alján magyarázatot kapunk Ferire vonatkozóan: „Vagy négy éves gyermek nagyságú viasz-baba, melyet Ő Felsőge a királyné elutazása előtt ajándékozott Valéria főherczegasszonnyak.” Egy későbbi bejegyzésből pedig megtudjuk, hogy játék közben „Feri arcra esett, s órrahegye behorpadt.” Azonban két nap alatt megjavították, így Rónay örömmel számolhatott be arról, hogy „Feri megérkezett, zúzott órra szebb mint volt.”¹¹ Rónayról mindenesetre sokat elárul, hogy még Feri sorsát is szíven viselte...

Mária Valériáról többen leírták, hogy nem kedvelte a magyarokat. Mi, az általunk ismert források alapján ezt másként látjuk. Dokumentumok sora igazolja, hogy Valéria már-már baráti viszonyt ápolt édesanyja magyar környezetével, többükkel – így Ferenczy Idával vagy Festetics Máriával is – magyar nyelven (!) levelezett hosszú éveken keresztül. Festetics Mária egy 1883. január 12-én, Budán kelt bejegyzése is igazolja, hogy Valéria nem viszolygott a magyar szokásoktól, magyar környezetétől – éppen ellenkezőleg:

„Tegnap volt a gyermek-bál a kis főhercegnőnél, aki remekül érezte magát és mint egy kis megszállott, állandóan csak csárdást szeretett volna táncolni: »mégis gyönyörű azt táncolni«. [...] A császárné elragadó volt, amint háziasszonyi minőségében gondoskodott a gyermekekről.”¹²

Ugyanakkor fontos adalék a főhercegnő magyarokhoz fűződő viszonyának kérdésében kialakult vitákban, hogy Sisi nagyon szeretett Magyarországon – főleg Gödöllőn és Budán – tartózkodni. Erről Festetics Mária is többször megemlékezett, például 1872-ben, mely év tavaszán Budán ülték meg Gizella főhercegnő eljegyzését Leopold bajor herceggel. Az odautazás előtt az udvarhölgy meghatottan jegyezte fel *Naplójában* úrnője szavait, aki azt mondja Magyarországról: „*hazamenni!*”¹³ Ezzel szemben Erzsébet Bécsből mindig menekült. Rónay Jácint ennek okát is megfejtette: „*Bécsben, az udvar, császári; Budán, királyi; Ischlben, Gödöllőn családi.*”¹⁴

Rónay Jácint *Naplója* alapján a *Képes Folyóirat* 1894-ben *Egy királykisasszony karácsonyai Gödöllőn – Királyi családunk egyszerű, polgárius karácsonyi időtöltéseiről, azokról a vidám és családias ünnepekről, melyeknek főszemélye a felséges királyi pár legifjabb, teljes magyarrá nevelt gyermeke volt* címmel közölt írást Mária Valériáról:

10 Uo.

11 *Napló-töredék*, i. m. VI. köt. 194.

12 Egy udvarhölgy naplójából, i. m. 188–189.

13 Uo. 13.

14 *Napló-töredék*, i. m. VII. köt. 56.

„Első karácsonyát a kis Valéria Gödöllőn 1875-ben ünnepelte, s a gödöllői királyi lakot tündérkertté varázsolta a terem mennyezetéig érő óriási karácsonyfa, melynek ezerféle ajándék-tárgyait csak egyedül neki, a kis főhercegnőnek volt szabad érintenie és kiosztania. S hogy e szabadságával mily bőkezűleg élt, azt nem egy azóta fölcseperedett gödöllői parasztyerek emlegeti ma is büszkeséggel, akik »Éljen Valéria!« – felkiáltásokkal seregelték körül az ajándékokat osztogató magyar királykisasszonyt.

Egy évvel utóbb, 1876 karácsonyán az alig nyolc éves Valéria már maga is a szeretet megemlékezésével járult a karácsonyfa örömeihez, Magyarország színezett térképét készítette el felséges mamája számára.

Következő évben [...] a legszívmelengetőbb családi jelenet az volt, mikor este 6 órakor a gödöllői palota termeiben körülülték a Jézus születését ábrázoló, Bécsből érkezett Betlehemes képet, s Valéria zongora mellett egész kíséretével rázendítette a Béke és szeretet karácsonyi karénékét. A szoba nem volt világítva, csak az átlátszó kép mögött pislákol a lámpa, s így észre sem vették, mikor Ő felségeik váratlanul megjelentek, s lábujjhegyen közeledtek a megható jelenet színhelye felé.

[1881-ben] Szilveszter estéjén megint felöltötte ünnepi pompáját a karácsonyfa. A gödöllői felsőkert egyik hajlásában öntözéssel mesterséges korcsolyapályát csináltak, melyen a királykisasszony és benső barátja, Auersperg Aglája hercegnő napestig vidáman csúszkáltak, sőt, az udvar kis szerezcsen szolgáját, Rustimot is belevonták a mulatságba.

Esténként aztán Valéria főhercegnő óhajására a szembekötödsi járta, majd újra munkához fogtak, s ábrákat színeztek és metszettek ki ahhoz a képeskönyvhöz, melyet a jólelkű királykisasszony a gyermekkórház üdülő betegeinek szánt.”

E sorokból az is kiderül, hogy Valéria már gyermekkorában is jótékonykodott – ami előrevetítette a későbbi „Wallsee angyala” titulust.

Rónay Jácint 1883-ig tanította Valériát, ekkor a kislány betöltötte 15. életévét; ahogy a püspök korábban fogalmazott: „A gyermek hölgygyé fejlődött.”¹⁵

Jóllehet, a püspök felkészült a búcsúra, sorai mégis arról árulkodnak, hogy nehéz szívvel vált el szeretett tanítványától:

„Felmentésemre, a hetvenedik életév küszöbén, töredékeny egészségem gondjai közt, rég készen valék, s a közölt hír mégis mélyen meghatott. [...] Lelkem elborult, s elérzékenyülve borultam magányomban ugyanazon íróasztalra, melyen 1875-ben, Februarius hatodikán, délután négy órakor, oly aggodalmas szívvel kértem áldást az ismeretlen új pályára.”¹⁶ „Juniusharmadikán [...] reggel kilenc órakor a volt magas tanítvány, Valeria Főhercegné megjelent szállásomon, s átnyújtá emlékül legujabb arczképét [...]”¹⁷

Néhány hónappal később így írt a gödöllői búcsúzás pillanatairól:

„Halottak napja reámnézve nemcsak gyász- hanem búcsunap is volt, ki tudja, tán Gödöllőn az utolsó...! A Felséges Asszony fogadó termében, Ő Felsége a király az ebédutáni körben kívánt szerencsés utat, jobb egészséget, s a Főhercegné az emlékezetes kis tanteremben nyújtá kezét búcsúra. Én pedig [...] mintaféle gyermek elérzékenyülve búcsúztam a fejedelmi laktól, a haraszt, a besnyői erdők [...] magányaitól, melyek oly sokszor tanui valának nagy gondjaimnak, kis örömeimnek!”¹⁸

15 Uo., Bécs, 1881. 208.

16 Uo. 264–265.

17 Uo. 279.

18 Uo. 292.

Mária Valéria és Sisi őszintén szerette Rónayt, Pozsonyban is több alkalommal meglátogatták,¹⁹ amit emléktábla is megörökített. A „hálás” vagy helyenként „háladatos tanítvány”, ahogy Valéria a püspöknek címzett sorait aláírta, 1883 után is beszámolt leveleiben élete alakulásáról:

„Az év utolsó napján, a magas tanítvány ismét megemlékezett rólam, s egy művészileg készült rózsa-bimbót küldött ily aláírással: »Minden jót kívánva az új évhez, főképen egészséget és hosszú boldog életet, s levelét köszönve maradok hálás tanítványa Valerie. Buda, December 31-kén 1884.«²⁰

Hogy mit jelentettek az idős Rónaynak e levelek, arról következő sorai megindítóan valának:

„Vagy a hálás tanítvány, Valeria Főhercegné leveleiről emlékezem, azon még mindig gyermekded szívélyes sorokról, melyekkel felkereste az agg tanár ünnepeit? – Az eredeti leveleket kegyelettel őrzöm [...]”²¹

Rónay 1885. október 3-án, amikor Budapestre utazott az országos kiállításra, a következő örömteli sorokat írta Naplójába:

„... Ily tünődések közt lepett meg a mű-tömkelegben Valeria Főhercegasszony, ki October 10-kén, Amalia bajor hercegné és Kornis Mária grófné társaságában, váratlanul megjelent a kiállítás fényes csarnokaiban. – Az egykori fenséges tanítvány azonnal csatlakozásra szólított, s együtt élveztük a művészet diadalát. [...] Midőn a Főhercegasszony kezét búcsura odanyújtá, meg kellett ígérnem, hogy Gödöllőn vendége leendek. [...] Octóber 14-kén, hogy az adott szót beváltsam, Gödöllőre rándultam [...]. A kis Fenség, jelenleg a fejedelmi kastély egyedüli urnője, Amalia bajor hercegnével és hölgyeivel szívélyesen fogadott, megvendégelt, s néhány kellemes órát töltöttem a vidám körben, melynek örömei közt, nem egyszer visszhangzának a mult idők emlékei.”²²

Rónay Jácint Naplójának végén a nosztalgia fájdalommal teli hangjain szól:

„Ah, ha az élet oly simán, oly derülten gördülne le a valóságban, mint az végig vonul a kegyelet sorain, az embernek szinte kedve volna a pályát még egyszer végig küzdeni!”²³

* * *

2020 szeptemberében nyílt meg Kecskeméten a Cifrapalotában a „Magyarország áldott emlékezetű királynéja” – Sisi, Ferenczy Ida és a magyar udvartartás című tárlat, melynek e tanulmány szerzője a kurátora. A kiállításon Mária Valéria főhercegnő és Rónay Jácint emlékét is megidéztük.

Pallagi Mária

19 Erzsébet királyné és Mária Valéria főhercegnő Rónay Jácintnál tett egyik látogatásáról báró Nopcsa Ferenc főudvarmester részletesen beszámolt Ferenczy Idának írt leveleiben. 1886. április 27-én Sisi és Valéria Baden-Badenből utaztak vissza Budapestre, és Valéria kívánságára betértek Pozsonyba is. A látogatásról ld. *Kaján Marianna*: Erzsébet királyné főudvarmestere, Felsőszilvási Báró Nopcsa Ferenc (1815–1904). Történeti Muzeológiai Szemle 14. 2015. [25–37.] 29–30.: „Feledhetetlen három-negyed órát töltött aztán a fényes társaság a préposti lakban. [...] végig nézték a gazdag könyvtárt, az ódon bútorzatú dolgozó szobát Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany és Deák mellszobrával. Majd a házi kápolnába vezette le Rónay ő felségét és kíséretét, hol a királyné s felséges gyermekei az oltárhoz léptek s keresztet vetve buzgó foházzal meghajoltak a kereszt előtt. Egyszerű reggeli fejezte be a látogatást. [...] Fesztelen és élénk társalgás folyt. A királyné kegyessége mindenkit lebilincsel [...]”

20 Napló-töredék, i. m. VII. köt. 327.

21 Uo. 338., 1885 október, Pozsony.

22 Uo. 334–336.

23 Uo. 339., 1885. november, Pozsony.